

O'ZBEKISTON BANK TIZIMIDA KREDIT RISKLARINI BOSHQARISH STRATEGIYALARI**Karimov Abdurahmon Abdumalik o'g'li**

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

Kalit so'zlar: Kredit riski, bank tizimi, kredit riskini boshqarish, strategiyalar, raqobatbardoshlik, innovatsion texnologiyalar, moliyaviy holat

Kirish: O'zbekiston bank tizimi, mamlakat iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismi sifatida, milliy barqarorlik va o'sishni ta'minlashda katta rol o'ynaydi. Bugungi kunda banklar nafaqat pul mablag'larini jalb qilish va taqsimlash, balki iqtisodiyotdagi barcha sohalarga kredit resurslarini taqdim etish orqali iqtisodiy o'sish va rivojlanishga hissa qo'shadilar. Shu bilan birga, bank tizimida yuzaga keladigan kredit riski, banklarning moliyaviy holati va ular tomonidan ko'rsatiladigan xizmatlarning sifatini bevosita ta'sir qiladi. Kredit riski – bu mijozlarning qarzlarni o'z vaqtida va to'liq qaytara olmasligi ehtimoliga asoslangan xatarni anglatadi. Kredit berish jarayonida banklar uchun eng katta xavf – bu kreditorning moliyaviy qiyinchiliklarga duch kelishi yoki bozor sharoitlarining salbiy o'zgarishlari natijasida qarzlarni qaytarishda muammolar yuzaga kelishidir. Kredit riskini boshqarishning samaradorligi banklar faoliyatining asosiy omili hisoblanadi, chunki bu banklarning barqarorligini ta'minlash, shuningdek, iqtisodiy tizimning umumiy sog'lomligini saqlab qolish uchun zarurdir.

O'zbekiston bank tizimi uchun kredit risklarini boshqarish strategiyalari juda muhim masaladir, chunki ular nafaqat banklarning moliyaviy holatini, balki iqtisodiyotning o'sish sur'atlarini, inflyatsiyani, valyuta kursini va boshqa iqtisodiy ko'rsatkichlarni ham ta'sir qiladi. O'zbekistonda kredit risklarini boshqarish uchun bir qator an'anaviy va zamonaviy metodlar joriy etilgan, ammo bu sohada hali ko'plab takomillashtirishlar zarur. Kredit risklarini boshqarishda innovatsion yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash, shuningdek, banklar tomonidan qabul qilinayotgan qarorlarning samaradorligini oshirish masalalari dolzarb bo'lib qolmoqda. Shu bilan birga, kredit riski faqatgina banklar uchun emas, balki butun iqtisodiy tizim uchun xavf tug'diradi. Agar kredit risklari boshqarilmasa, banklar moliyaviy inqirozga uchrashlari mumkin, bu esa o'z navbatida iqtisodiy falokatlarga olib kelishi mumkin. O'zbekiston bank tizimi uchun kredit risklarini boshqarish strategiyalarini yanada takomillashtirish, uning samaradorligini oshirish va mamlakatning iqtisodiy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Ushbu tadqiqotda O'zbekiston bank tizimida kredit riski va uning boshqarilishi masalalari o'rganiladi. Tadqiqotning maqsadi kredit risklarini boshqarishning mavjud strategiyalarini tahlil qilish va ularning samaradorligini baholash, shuningdek, kredit risklarini kamaytirish uchun qo'llaniladigan yangi usullar va innovatsion texnologiyalarni o'rganishdir. Tadqiqot natijalari bank tizimi va iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga hissa qo'shish uchun foydali bo'lishi kutilmoqda.

Tadqiqot maqsadi.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi O'zbekiston bank tizimida kredit risklarini boshqarishning zamonaviy strategiyalarini tahlil qilish va ularning samaradorligini baholashdir. Tadqiqot kredit risklarini kamaytirish uchun qo'llaniladigan metodlar, usullar va strategiyalarni o'rganish, shuningdek, ushbu strategiyalarning banklar faoliyatiga ta'sirini aniqlashni o'z ichiga oladi.

Tadqiqot Metodologiyasi.

Tadqiqotda sifatli va miqdoriy metodlar birlashtirilgan. Birinchi bosqichda O'zbekiston bank tizimida mavjud bo'lgan kredit risklarini boshqarish strategiyalarini o'rganish uchun nazariy adabiyotlar tahlil qilindi. Ikkinchi bosqichda, banklarning kredit risklarini boshqarish amaliyoti va uning samaradorligi o'rganildi. Bu jarayon statistika, anketalar va intervyular orqali amalga oshirildi. Bunda, O'zbekistonning yirik banklaridan olingan ma'lumotlar asosida kredit risklarini boshqarish strategiyalarining samaradorligi o'rganildi.

Tahlil va Natijalar.

Kredit riskiga ta'rif berishdan oldin iqtisodiy kategoriya sifatida kredit tushunchasining mohiyatiga qisqacha to'xtalib o'tamiz.

Jamiyat faoliyatining o'ta muhim jihati – bu ishlab chiqarishdir. Ishlab chiqarish jarayonida iqtisodiy resurslar ishlatiladi, mahsulotlar va xizmatlardan iborat hayotiy ne'matlar yaratiladi.

Ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligini moddiy va mehnat omillari ta'minlaydi. Ishlab chiqarishning bu omillar bilan bir tekisda ta'minlanishi muammodir. Bu muammo o'z echimini **kredit** orqali topadi.

Kredit orqali jamiyatimizda quyidagi ijobiy natijalarga erishish mumkin:

birinchidan, fondlar aylanishi jarayonida chetga chiqib, bo'sh qolgan mablag'larning harakatsiz turib qolishining oldini olinadi.

ikkinchidan, takror ishlab chiqarishni keng doirada uzluksiz davom ettirishga imkoniyat yaratiladi.

Kredit – foizda qaytarish sharti bilan vaqtincha foydalanish uchun pul yoki material mablag'lari berish jarayonida yuzaga keladigan iqtisodiy munosabatlar tizimi.

Kredit iqtisodiy kategoriya sifatida qator vazifalarni bajaradi:

1. **Taqsimlash.** Bo'sh pul mablag'larini qaytarish sharti bilan qarzga berish orqali kapitalni turli tarmoqlar, korxonalar o'rtasida taqsimlash va qayta taqsimlashni amalga oshiradi va ishlab chiqarish resurslarining ko'chib yurishini ta'minlaydi.

2. **Emissiya.** Kredit asosida va unga bog'liq xolda pul belgilari, pulga tenglashtirilgan naqd pulsiz to'lov vositalari, turli qimmatbaho qog'ozlar emissiya qilinadi va xo'jalik oborotiga kiritiladi.

3. **Nazorat qilish.** Kredit operatsiyalarini bajarish jarayonida iqtisodiy faoliyat, moliyaviy ahvol nazorat qilinadi.

4. **Bo'sh pul mablag'larini harakatdagi, oborotdagi kapitalga aylantirish.**

5. **Rag'batlantirish.** U yoki bu maqsad uchun qarz berish, qarzni undirish orqali tejamkorlik, iqtisodiy o'sish rag'batlantiriladi.

Kredit resurslaridan korxona quyidagi hollarda foydalanishi mumkin:

1) Korxona kreditni xarajatlarning biron turini amalga oshirish uchun, masalan, xom-ashyo, materiallar sotib olish, tugallanmagan ishlab chiqarish yoki jo'natilgan tovarlar uchun olishi mumkin.

2) Korxona aylanma fondlarning doiraviy aylanishining barcha bosqichlarida kreditni jalb qilishi mumkin.

3) Korxonani kompleks kreditlashtirish zarur bo'lganda amalga oshiriladi.

Boshqa iqtisodiy kategoriyalar singari kredit mahsulot ishlab chiqarishni va muomala sohasini rag'batlantiradi. Shuningdek, kredit ijtimoiy-iqtisodiy maqsadlarni amalga oshirishga, iqtisodiy vazifalarni bajarishga muhim ta'sir ko'rsatadi.

Kreditning **umumiy maqsadi** – bu ijtimoiy ishlab chiqarishning dinamik va proporsional rivojlanish asosida aholining moddiy va madaniy turmush darajasining oshishini ta'minlashdan iborat.

Kreditning **asosiy maqsadi** ishlab chiqarishni rivojlantirishning intensiv omillarini qo'llash asosida ijtimoiy ishlab chiqarish samaradorligini oshirishdir.

Kredit davlatning iqtisodiy vositalaridan biri sifatida butun iqtisodiyotning rivojlanishiga va alohida korxona faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Kreditning iqtisodiyotga va ilmiy texnika taraqqiyotini

rivojlanishiga ta'siri korxonalarning moliyaviy mustaqilligini mustahkamlashdagi rolini oshiradi. Xo'jalik hisobiga qarz oluvchi yuridik mustaqil shaxs sifatida kreditor bilan kredit shartnomasi tuza oladi.

Bank risklarining kelib chiqish sabablari bo'lib turli iqtisodiy ommillar, shuningdek bank faoliyatiga nisbatan olganda esa tashqi va ichki omillar xisoblanishi mumkin. Qayd etib o'tilgan omillarning barchasi bankning likvidliligi, rentabelligi va xavfsizligiga nisbatan salbiy ta'sirni yuzaga keltirishi ehtimoldan holi emas. Bu esa, banklardan kutilishi mumkin bo'lgan salbiy ta'sirni bartaraf etish yuzasidan zaruriy choralarni ko'rishni taqazo etadi.

Tijorat banklarining eng katta riskli operatsiyasi- bu kredit operatsiyalari bo'lib, bu operatsiyalar kreditlarni to'g'ri rasmiylashtirish talablarig javob bersa, bank faoliyatida eng ko'p daromad keltiradigan operatsiya hisoblanadi. Bunda albatta bank boshqaruvi va bank kredit qo'mitasi a'zolarining kredit tavakkalchiligi va uning qaytarilishini inobatga olgan holda chiqargan qarorlari muhim ahamiyat kasb etishini unutmaslik joiz.¹

Kredit riskining yuqori bo'lishi bank tomonidan pul bozoriga murojaat qilish va uning mablag'laridan foydalanishda ehtiyotkor bo'lishiga da'vat qiladi. Kredit risklarini tahlil qilish nafaqat qarz oluvchining moliyaviy holatini o'rganish, shuningdek bankning ichki faoliyatini yaxshilash uchun zarur axborotlar yig'ish imkoniyatini yaratadi. Kreditlarni risk bo'yicha jihatlariga bo'lish, ularni minimallashtirish yo'llarini ishlab chiqish, bank manfaatlarini himoya qilish kredit risklarini kamaytirishga asos bo'lishi mumkin. Kredit risklarning vujudga kelishining asosiy sabablari kreditlarning bir soha, bir tarmoqqa ko'p ajratilishi, bir qarzdorga to'g'ri keluvchi riskka rioya qilmaslik tufayli ham bo'lishi mumkin

Har qanday vaziyatda ham risk aniqlanishi hamda hisoblanishi kerak. Risklarni boshqarish mumkin, ya'ni riskli vaziyat sodir bo'lishini aniq darajada aniqlashga imkon beruvchi choralarni ishlatish hamda risk darajasini pasaytirish uchun choralarni qabul qilish. Risklarni samarali boshqarish ko'p jihatdan ularning tasnifiga bog'liqdir. Risklarni tasniflash deganda, qo'yilgan maqsadlarga erishish uchun risklarni aniq bir jihatlari bo'yicha guruhlariga bo'linishi tushuniladi:

1. bozorni yaxshi o'rganmaslik,
2. resurslarni jalb qilish va ularni joylashtirish sohasidagi ma'lumotlarni yetarlimasligi,
3. kreditlanadigan loyiha, ob'ekt va mijozlar to'g'risida ularning moliyaviy ahvoli to'g'risida ma'lumot va axborotlarni to'liq emasligi,
4. sub'ektlar yoki mijozlarning ongi, saviyasi, mablag'dan foydalanish bo'yicha bo'limi, tarmoqlar faoliyati xususiyatining inobatga olinmasligi.

P. Rouz risklarning turlari haqidagi quyidagicha fikr bildirgan "Bank riski oltita asosiy turdagi risk-kredit riski, foyda ololmaslik riski, likvidlilik riski, bozor, foiz riski, to'lay olmaslik riskidan tashkil topgan bo'lib, bu risklar bank faoliyatida juda muxim, hal qiluvchi risklar hisoblanadi"². Shuningdek, u bank uchun ikkinchi darajali bo'lgan risklar sifatida siyosiy riskni, bank xizmatchilari tomonidan bo'lishi mumkin bo'lgan suiste'mol riski va valyuta riskini ko'rsatadi.

Xulosa

O'zbekiston bank tizimida kredit risklarini boshqarish strategiyalari hozirgi kunda mamlakat iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotda ko'rsatilganidek, kredit riski banklarning moliyaviy holatini, shuningdek, butun iqtisodiy tizimning barqarorligini ta'sir qiluvchi xatarli omil bo'lib qoladi. Shu bois, kredit risklarini samarali boshqarish uchun banklar o'zlarining kredit siyosatlarini va boshqaruv tizimlarini doimiy ravishda takomillashtirishlari zarur. Banklar tomonidan qo'llanilayotgan asosiy strategiyalar, jumladan, kredit portfelini diversifikatsiya qilish, risklarni baholash va tahlil qilish metodlarini yaxshilash, kreditlar bo'yicha ta'minot talablarini kuchaytirish va axborot texnologiyalaridan foydalanish, kredit risklarini samarali boshqarishda muhim

¹ С.Н.Кабушкин "Управление банковским кредитным риском" Минск "Новое знание" 2007

² П.Розз Банковский менеджмент- М, ДЕЛО ЛТД. 1995.

o‘rin tutadi. Biroq, mavjud amaliyotlarda ayrim cheklovlar va muammolar mavjud bo‘lib, ular banklar va boshqa moliyaviy institutlar uchun qator qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

Kredit risklarini boshqarishda axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish, masalan, kredit baholash tizimlarini modernizatsiya qilish va raqamli platformalardan foydalanish, banklarning qaror qabul qilish jarayonini ancha osonlashtirishi mumkin. Shuningdek, kredit risklarini kamaytirish uchun banklar o‘zaro hamkorlikni kuchaytirishlari, yangi iqtisodiy sharoitlarga moslashishlari va mijozlar bilan bo‘lgan munosabatlarni yanada yaxshilashlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Yuldashev, T. (2021). Kredit riski va uning boshqarilishi: Tahlil va strategiyalar. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy Banki, Tashkent.
2. Karimov, S. (2020). O‘zbekiston bank tizimi: Rivojlanish va risklarni boshqarish. Toshkent: Iqtisodiyot va moliya.
3. To‘xtasinova, G. (2022). Risklarni boshqarish va bank faoliyati. Toshkent: Banklar va moliya institutlari.
4. Shamsiyev, I. (2022). O‘zbekiston iqtisodiyotida axborot texnologiyalarining ro‘li. Toshkent: Innovatsion iqtisodiyot.
5. Amonov, R. (2019). Kredit risklarini boshqarish metodlari. Toshkent: Ekonomika.
6. Muminov, B. (2020). Banklarda kredit portfelini diversifikatsiya qilish. Toshkent: Finans.
7. Nizamov, F. (2021). Moliyaviy barqarorlik va kredit xavfini kamaytirish strategiyalari. Toshkent: Xalqaro moliya va iqtisodiyot jurnali.